

AQSH TASHQI SIYOSATINING KONSEPTUAL ASOSLARI

Habibullo Shodiboy o‘g‘li Sadibaqosev

PhD, Ilmiy xodim

O‘zbekiston Xalqaro islom akademiyasi

E-mail: h.sadibaqosev@iiia.uz

Annotatsiya: Ushbu maqola Amerika Qo‘shma Shtatlarining tashqi siyosatini shakllantiradigan asosiy tamoyillar va maqsadlarni o‘rganadi. Unda AQSH tashqi siyosati evolyutsiyasiga vaqt o‘tishi bilan ta’sir ko‘rsatgan tarixiy, mafkuraviy va geosiyosiy omillar ko‘rib chiqiladi. Maqolada milliy manfaatlar, xavfsizlik, demokratiya va inson huquqlari kabi asosiy tushunchalar tahlil qilinadi va bu tamoyillar AQShning global ishlarga aralashishini qanday boshqarganligi o‘rganiladi.

Kalit so‘zlar: Tashqi siyosat, AQSh, milliy manfaatlar, xavfsizlik, inson huquqlari, demokratiya, geosiyosat.

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКИ США

Хабибулло Ш. Садибақосев

PhD, Исследователь,

Международной исламской академии Узбекистана

E-mail: h.sadibaqosev@iiia.uz

Аннотация: В данной статье исследуются основополагающие принципы и цели, которые формируют внешнюю политику Соединенных Штатов Америки. В нем рассматриваются исторические, идеологические и геополитические факторы, которые с течением времени повлияли на эволюцию внешней политики США. В статье анализируются ключевые концепции, такие как национальные интересы, безопасность, демократия и права человека, а также исследуется, как эти принципы определяли участие США в глобальных делах.

Ключевые слова: внешняя политика, США, национальные интересы, безопасность, права человека, демократия, геополитика.

CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF US FOREIGN POLICY

Habibullo Sh. Sadibaqosev

PhD, Researcher

International Islamic Academy of Uzbekistan

E-mail: h.sadibaqosev@iiia.uz

Annotation: This paper explores the fundamental principles and objectives that shape the foreign policy of the United States of America. It examines the historical, ideological, and geopolitical factors that have influenced the evolution of US foreign

policy over time. The paper analyzes key concepts such as national interest, security, democracy, and human rights, and explores how these principles have guided USA involvement in global affairs.

Keywords: *Foreign policy, United States, national interest, security, human rights, democracy, geopolitics.*

Kirish. Introduction. Вступление.

AQSh tashqi siyosatini o‘rganish global siyosiy manzara va xalqaro munosabatlarni shakllantiruvchi strategik qarorlarni tushunish uchun juda muhimdir. Dominant global kuch sifatida AQSh butun dunyo bo‘ylab iqtisodiy, xavfsizlik va diplomatik dinamikaga ta’sir qiladi. Ushbu maqolada AQSH tashqi siyosatining asosini tashkil etuvchi asosiy tamoyillar, tarixiy holat va zamonaviy strategiyalar haqida umumiy ma’lumot berilgan. Asosiy doktrinalar, siyosiy qarorlar va turli hukumat va nodavlat subyektlarning rollarini o‘rganib, ushbu maqola Amerikaning jahon sahnasida ishtirokini ta’minlovchi murakkab mexanizmlarni yoritishga qaratilgan. Ushbu asoslarni tushunish nafaqat talabalar uchun, balki butun dunyo fuqarolari uchun ham juda muhim, chunki AQSh harakatlari xalqaro barqarorlik, iqtisodiy tendensiyalar va geosiyosiy ittifoqlarga keng qamrovli ta’sir ko‘rsatadi. AQSh tashqi siyosatining asoslarini har tomonlama o‘rganish Amerikaning boshqa davlatlar va xalqaro tuzilmalar bilan o‘zaro munosabatlarini boshqaradigan omillar haqida qimmatli tushunchalarni taqdim etadi.

Uslublar. Methods. Методы.

Ushbu ilmiy maqolani yozish davomida sifatli tadqiqot metodi qo‘llanilib, bir qancha olimlarning ilmiy tadqiqot ishlaridan keng miqyosda foydalanildi

Natijalar, Results. Результаты.

AQSh tarixida 1776-yildan 1898-yilgacha bo‘lgan davr ko‘pincha izolyatsionizm davri sifatida tasvirlanadi. Izolyatsiya davrida aralashmaslik AQSh tashqi siyosatining asosi edi. Bu tamoyil Yevropa ittifoqlari va mojarolarini tavsiflovchi siyosiy va harbiy chalkashliklarning oldini olishga qaratilgan edi¹.

Jorj Vashingtonning 1796-yilgi Vidolashuv Murojaatnomasi doimiy ittifoqlardan qochish haqidagi nasihati bilan Amerika tashqi siyosatiga yo‘nalish berdi. U AQShni savdo aloqalarini kengaytirishga, tashqi urushlarda chigallashishga olib kelishi mumkin bo‘lgan siyosiy aloqalardan voz kechishga chaqirdi². Tomas Jefferson ham xuddi shunday pozitsiyani ta’kidlab, “barcha xalqlar bilan tinchlik, savdo va halol do‘stlik, hech kim bilan ittifoq tuzishni” himoya qildi. 1801-yildagi Tomas Jeffersonning inauguratsiya nutqi AQShni keraksiz mojarolarga olib kelishi mumkin bo‘lgan ittifoqlardan qochib, tinch munosabatlarni saqlab qolish istagini ta’kidladi³.

¹ Restad, H. E. (2010). “The isolationist/internationalist dichotomy.” U.S. foreign policy traditions: Multilateralism vs. Unilateralism since 1776, Norwegian Institute for Defence Studies, pp.11–34.

² Spalding, M. (1996). George Washington’s Farewell Address. The Wilson Quarterly, 20(4), pp.65-71.

³ Browne, S. H. (2002). “The Circle of Our Felicities”: Thomas Jefferson’s First Inaugural Address and the Rhetoric of Nationhood. Rhetoric and Public Affairs, 5(3), pp.409-438.

Bu davrdagi muhim siyosiy bayonot 1823-yilda Prezident Jeyms Monro tomonidan bayon etilgan Monro doktrinasi edi. Monro doktrinasi ikkita asosiy komponentdan iborat edi⁴. Birinchisi: mustamlaka qilmaslik. Doktrina G‘arbiy yarim sharning Yevropa kuchlari tomonidan mustamlaka qilish uchun ochiq emasligini e’lon qildi. Bu tamoyil yangi mustaqil Lotin Amerikasi davlatlarini Yevropa aralashuvidan himoya qilishga intildi. Ikkinchisi: aralashmaslik. Unda Yevropa davlatlarining Amerika qit’asi siyosatiga har qanday aralashuvi AQShga qarshi dushmanlik harakati sifatida ko‘rilishi ta’kidlangan. Shuningdek, AQSh Yevropa ishlariga aralashmaslikka va’da berdi. Bu ta’limot Eski dunyo va Yangi dunyo o‘rtasida aniq chegarani belgilab, alohida ta’sir doiralari haqidagi g‘oyani kuchaytirdi. “Manifest Destiny” amerikalik ko‘chmanchilar Shimoliy Amerika bo‘ylab kengayishni maqsad qilgani haqidagi keng tarqalgan e’tiqod edi. Bu mafkura AQSh butun qit’ada demokratiya va sivilizatsiyani yoyish bo‘yicha ilohiy missiyaga ega degan tushunchaga asoslangan edi⁵.

1783-yilgi Parij shartnomasi. Parij shartnomasi Inqilobiy urushni tugatdi va Amerika mustaqilligini tan oldi. U Missisipi daryosining sharqida joylashgan hududda AQSh suverenitetini o‘rnatdi va kelajakdagi kengayish uchun zamin yaratdi⁶. *1794-yildagi Jey shartnomasi.* Buyuk Britaniya bilan tuzilgan ushbu shartnoma Inqilobiy urushdan qolgan muammolarni hal qilishga qaratilgan, AQSh va Britaniya o‘rtasidagi o‘n yillik tinch savdoni yo‘lga qo‘ygan. Bu munosabatlarni barqarorlashtirish va iqtisodiy o‘sishni rag‘batlantirish uchun juda muhim edi⁷. *1795-yildagi Pinkni shartnomasi.* San-Lorenzo shartnomasi sifatida ham tanilgan bo‘lib, u Ispaniya bilan imzolangan va AQShga Missisipi daryosida navigatsiya va Yangi Orlean portiga kirish huquqini bergan. Bu shartnoma G‘arb ekspansiyasi va savdosi uchun juda muhim edi⁸. 1803-yilda Luiziana hududining Fransiyadan 15 million dollarga sotib olinishi AQShning hajmini ikki baravar oshirdi va Missisipi daryosi ustidan nazoratni ta’minlab, g‘arbgga kengayishiga yordam berdi⁹. 1836-yilda Meksikadan mustaqillikka erishgan Texas 1845-yilda AQSh tomonidan qo‘shib olindi. Bu Meksika bilan ziddiyatga olib keldi va Meksika-Amerika urushiga hissa qo‘shdi¹⁰. 1846-yilda Buyuk Britaniya bilan Oregon shartnomasi AQSh-Kanada chegarasini 49-parallelda o‘rnatdi, bu Oregon hududi ustidan Amerika nazoratini ta’minladi va g‘arbgga kengayishini yanada kuchaytirdi¹¹. Meksika-Amerika urushi AQShning janubi-g‘arbiy qismida Kaliforniya, Arizona, Nyu-Meksiko va Texasni o‘z ichiga olgan yirik hududlarni

⁴ Gilderhus, M. T. (2006). The Monroe Doctrine: Meanings and Implications. *Presidential Studies Quarterly*, 36(1), pp.5-16.

⁵ Pratt, J. W. (1927). The Origin of “Manifest Destiny.” *The American Historical Review*, 32(4), pp.795-798.

⁶ MENG, J. I. (1933). FRANCO-AMERICAN DIPLOMACY AND THE TREATY OF PARIS, 1783. *Records of the American Catholic Historical Society of Philadelphia*, 44(3), pp.193-219.

⁷ Charles, J. (1955). The Jay Treaty: The Origins of the American Party System. *The William and Mary Quarterly*, 12(4), pp.581-630.

⁸ Young, R. A. (1963). Pinckney’s Treaty-A New Perspective. *The Hispanic American Historical Review*, 43(4), pp.526-535.

⁹ Shugerman, J. H. (2002). The Louisiana Purchase and South Carolina’s Reopening of the Slave Trade in 1803. *Journal of the Early Republic*, 22(2), pp.263-290.

¹⁰ Barker, E. C. (1946). The Annexation of Texas. *The Southwestern Historical Quarterly*, 50(1), pp.49-74.

¹¹ Commager, H. (1927). England and Oregon Treaty of 1846. *Oregon Historical Quarterly*, 28(1), pp.18-38.

egallab olishiga olib keldi, bu esa mamlakatning yer egaliklari va resurslarini sezilarli darajada kengaytirdi, 1848-yilda Gvadalupe Hidalgo shartnomasi tuzildi¹².

Soliqlar iqtisodiy siyosatning muhim jihati bo’lib, Amerika sanoatini xorijiy raqobatdan himoya qilishga qaratilgan. 1828-yilgi “Tariff of Abominations” nomi bilan mashhur bo’lgan soliq muhim siyosiy munozaralarga va bo’limlarning keskinligiga olib keladigan muhim misoldir¹³. Izolyatsiya tendensiyalariga qaramay, AQSh o’zining tijorat manfaatlarini kengaytirish uchun savdo bitimlari bilan shug’ullandi. Xitoy bilan Vanxiya shartnomasi (1844)¹⁴ va Yaponiya bilan Kanagava shartnomasi (1854)¹⁵ Osiyo bozorlarini Amerika tovarlari uchun ochdi, bu esa global iqtisodiy hamkorlikka dastlabki qadamlarni belgilab berdi.

1898-yildan 1945-yilgacha bo’lgan davr AQSh tashqi siyosatida yakkalanishdan qat’iy global mavjudlikka o’tishda sezilarli o’zgarishlarni anglatadi. Bu davr Amerikaning imperial kuch sifatida yuksalishi, jahon urushlarida faol ishtirok etishi va xalqaro tartibotni shakllantirishdagi strategik harakatlarini qamrab oladi. Bu davrning tashqi siyosati iqtisodiy manfaatlar, mafkuraviy motivlar va strategik mulohazalar uyg’unligidan kelib chiqqan edi.

Ushbu davrda AQSh global bozorlar va resurslarga kirishni ta’minlashni maqsad qilgan. Ochiq bozorlarga intilish ko’plab tashqi siyosat qarorlari, jumladan, barcha davlatlar uchun teng savdo huquqlarini ta’minlashga intilgan Xitoyda “Ochiq eshiklar siyosati”ning harakatlantiruvchi kuchi bo’ldi¹⁶. Asr boshida sanoatlashtirishning o’sishi kuzatildi, bu esa Amerika tovarlari va investitsiyalarini o’zlashtirish uchun yangi bozorlarga ehtiyojni vujudga keltirdi. Iqtisodiy kengayish AQShning aralashuvi va hududiy egallashlarini boshqaradigan hal qiluvchi tamoyil edi. Alfred Mehenning dengiz qudrati (seapower) haqidagi nazariyalaridan ilhomlanib, AQSh kuchli dengiz flotini qurishga ustuvor ahamiyat berdi¹⁷. Ushbu tamoyil Amerika manfaatlarini himoya qilish va xorijdagi kuchni loyihalash uchun zarur bo’lgan AQSh dengiz kuchlarini kengaytirish va modernizatsiya qilishda yaqqol namoyon bo’ldi. Ispaniya-Amerika urushidan keyin Filippin, Guam va Puerto-Riko kabi hududlarning anneksiya qilinishi Amerika ta’sirini kengaytirish va strategik harbiy pozitsiyalarni ta’minlash uchun strategik maqsadni aks ettirdi. Ushbu davrda prezident Vudro Vilson AQSh tashqi siyosatning asosi sifatida demokratik qadriyatlar va axloqiy boshqaruvni yoyishga urg’u berib, axloqiy diplomatiyani ilgari surdi¹⁸.

¹² Brent, R. A. (1954). Nicholas P. Trist and the Treaty of Guadalupe Hidalgo. The Southwestern Historical Quarterly, 57(4), pp.454-474.

¹³ Remini, R. V. (1958). Martin Van Buren and the Tariff of Abominations. The American Historical Review, 63(4), pp.903-917.

¹⁴ Kuo, P. C. (1933). Caleb Cushing and the Treaty of Wanghia, 1844. The Journal of Modern History, 5(1), pp.34-54.

¹⁵ Tao, D. (2005). Negotiating Language in the Opening of Japan: Luo Sen’s Journal of Perry’s 1854 Expedition. Japan Review, 17, pp.91-119.

¹⁶ McCormick, T. (1963). Insular Imperialism and the Open Door: The China Market and the Spanish-American War. Pacific Historical Review, 32(2), pp.155-169.

¹⁷ Baer, G. W. (1991). U.S. Naval Strategy 1890-1945. Naval War College Review, 44(1), pp.6-33.

¹⁸ Tucker, R. W. (2004). Woodrow Wilson’s “New Diplomacy.” World Policy Journal, 21(2), pp.92-107.

1899-yilda Davlat kotibi Jon Xey tomonidan ishlab chiqilgan “Ochiq eshiklar siyosati” barcha mamlakatlarning Xitoy bilan erkin savdo qilishini ta’minlashga qaratilgan bo‘lib, biron bir kuchning Xitoy bozorlarini monopollashtirishiga yo‘l qo‘ymaydi. Bu doktrina Amerikaning teng savdo imkoniyatlarini saqlab qolish va Yevropa va Yaponiya imperatorlik ambitsiyalariga qarshi turish majburiyatini ta’kidladi. Monro doktrinasining kengayishi, 1904-yildagi “Roosevelt Corollary”¹⁹ barqarorlik va tartibni saqlash uchun Lotin Amerikasiga Amerika aralashuvini oqladi. U AQShni G‘arbiy yarim sharning “himoyachi” sifatida joylashtirdi, davomiy huquqbuzarliklar yoki moliyaviy beqarorlik holatlariga aralashdi. Prezident Vudro Vilsonning ko‘pincha Vilsonizm deb ataladigan yondashuvi demokratiya, o‘z taqdirini o‘zi belgilash va jamoaviy xavfsizlikni ta’kidladi²⁰. Uning Birinchi jahon urushidan keyin taklif qilingan o‘n to‘rt bandi kelajakdagi mojarolarning oldini olish uchun Millatlar Ligasini qo‘llab-quvvatlovchi adolatli va barqaror xalqaro tartibot tamoyillarini belgilab berdi.

Ushbu davrda Ispaniya-Amerika urushi burilish nuqtasi bo‘ldi, natijada AQSh Puerto-Riko, Guam va Filippin kabi hududlarni egallab oldi²¹. Ushbu mojarolar Amerikaning strategik, iqtisodiy va gumanitar motivlar aralashmasidan kelib chiqqan holda kontinental kengayishdan xorijdagi imperializmga o‘tishini ta’kidladi. Panama kanali ustidan nazoratni ta’minlash Atlantika va Tinch okeanlari o‘rtasida dengiz va tijoriy tranzitni tezlashtirish uchun strategik ustuvor vazifa edi. AQSh Panamaning Kolumbiyadan mustaqilligini qo‘llab-quvvatladi va keyinchalik kanal zonasi ustidan nazoratni qo‘lga kiritdi, uning strategik va iqtisodiy ahamiyatini ta’kidladi²². Dastlab neytral bo‘lgan AQSH 1917-yilda cheklanmagan suv osti urushi, ittifoqchilar bilan iqtisodiy aloqalar va demokratiyaga mafkuraviy majburiyatlari tufayli Birinchi jahon urushiga kirdi. Urush Amerikaning Yevropaga birinchi yirik harbiy aralashuvi bo‘lib, uning global sahnadagi rolini qayta shakllantirdi²³. Prezident Vilson Birinchi jahon urushini tugatgan Versal shartnomasi bo‘yicha muzokaralarda hal qiluvchi rol o‘ynadi. Shartnoma Birlashgan Millatlar Tashkilotining asoschisi bo‘lgan, kollektiv xavfsizlikni ta’minlashga qaratilgan Millatlar Ligasini tashkil qilishni o‘z ichiga olgan. Biroq, AQSh Senatining shartnomani ratifikatsiya qilishdan va Ligaga qo‘shilishdan bosh tortishi Vilson idealizmi va izolyatsion kayfiyat o‘rtasidagi keskinlikni ta’kidladi²⁴. 1941-yilda Pearl Harborga qilingan hujum AQShni Ikkinchi Jahon urushiga kirishga

¹⁹ Ricard, S. (2006). The Roosevelt Corollary. *Presidential Studies Quarterly*, 36(1), pp.17-26.

²⁰ Fromkin, D. (1994). What Is Wilsonianism? *World Policy Journal*, 11(1), pp.100-111.

²¹ Paterson, T. G. (1996). United States Intervention in Cuba, 1898: Interpretations of the Spanish-American-Cuban-Filipino War. *The History Teacher*, 29(3), pp.341-361.

²² Greene, J. (2004). Spaniards on the Silver Roll: Labor Troubles and Liminality in the Panama Canal Zone, 1904-1914. *International Labor and Working-Class History*, 66, pp.78-98.

²³ Keene, J. D. (2014). Americans Respond: Perspectives on the Global War, 1914–1917. *Geschichte Und Gesellschaft*, 40(2), pp.266-286.

²⁴ Pyne, J., & Sesso, G. (1995). Woodrow Wilson and the U.S. Ratification of the Treaty of Versailles. *OAH Magazine of History*, 9(3), pp.56-64.

undadi²⁵. Urush harakatlari Amerikaning sanoat va harbiy qudratini namoyish etib, uning yetakchi global kuch sifatida paydo bo‘lishi bilan yakunlandi. Asosiy qarorlar orasida ittifoqchilarni harbiy yordam bilan qo‘llab-quvvatlovchi Lend-lizing to‘g‘risidagi qonun va atom qurollarini ishlab chiqishga olib keladigan Manxetten loyihasi kiradi.

Sovuq urush davri (1945-1991-yillar) AQSh, Sovet Ittifoqi va ularning ittifoqchilari o‘rtasidagi geosiyosiy keskinlik davri edi. U qariyb yarim asr davomida global siyosat, iqtisodiyot va harbiy strategiyani shakllantirdi²⁶. Bu davrdagi AQSH tashqi siyosati bir qancha asosiy tamoyillar, doktrinalar va siyosiy qarorlar bilan mustahkamlangan. Ushbu komponentlar mafkuraviy, iqtisodiy va harbiy raqobat bilan bo‘lingan dunyoda Amerikaning xalqaro munosabatlarga yondashuvini birgalikda belgilab berdi.

Marshall rejasi (1948): Rasmiy ravishda Yevropa tiklanish dasturi sifatida tanilgan, AQShning ushbu tashabbusi Ikkinchi jahon urushi vayronagarchiliklaridan keyin G‘arbiy Yevropa iqtisodiyotlarini tiklashga yordam berish uchun 12 milliard dollardan ortiq (2021-yilda taxminan 100 milliard dollarga teng) iqtisodiy yordam ko‘rsatdi. Maqsad demokratik institutlar omon qolishi uchun barqaror sharoit yaratish edi²⁷. To‘rtinchi nuqta dasturi (Point Four Program, 1949): Prezident Trumen o‘zining inauguratsiya nutqida e‘lon qilgan ushbu dastur rivojlanayotgan mamlakatlarga texnik yordam ko‘rsatish, iqtisodiy rivojlanish va kommunistik ta’sirlarga qarshi turish uchun modernizatsiyani rag‘batlantirishga qaratilgan²⁸.

Koreya urushi (1950-1953): AQSh Shimoliy Koreyadan kommunistik bosqindan keyin Janubiy Koreya nomidan aralashib, uni cheklash siyosatiga bevosita da’vo sifatida ko‘rdi²⁹. Vyetnam urushi (1955-1975-yillar): AQSh Janubiy Vyetnam hukumatini kommunistik Shimoliy Vyetnam va Vyet Kongga qarshi qo‘llab-quvvatlash uchun katta harbiy va moliyaviy resurslar ajratdi, bu mojaroni Janubi-Sharqiy Osiyoda kommunistik egallab olishning domino effektining oldini olish uchun juda muhim deb hisobladi³⁰.

1947-yilda prezident Garri S. Trumen tomonidan e‘lon qilingan Trumen doktrinasi Gretsiya va Turkiyadagi kommunistik harakatlar hokimiyatni qo‘lga kiritish bilan tahdid qilgan inqirozlarga javob bo‘ldi. Trumenning ta’kidlashicha, qurolli ozchiliklar tomonidan bo‘ysunishga yoki tashqi bosimlarga qarshilik ko‘rsatuvchi erkin xalqlarni qo‘llab-quvvatlash AQShning mas’uliyati bo‘lib, AQShni butun dunyo bo‘ylab antikommunistik rejimlarni qo‘llab-quvvatlash siyosatiga amal qiladi³¹. 1957-

²⁵ Roucek, J. S. (1943). American Japanese, Pearl Harbor and World War II. The Journal of Negro Education, 12(4), pp.633-649.

²⁶ Leffler, M. P. (2005). Cold War and Global Hegemony, 1945-1991. OAH Magazine of History, 19(2), 65–72.

²⁷ RAUCHER, A. R. (1985). The Marshall Plan, 1948-50. In Paul G. Hoffman: Architect of Foreign Aid (pp. 64–79). University Press of Kentucky.

²⁸ MACEKURA, S. (2013). The Point Four Program and U.S. International Development Policy. Political Science Quarterly, 128(1), 127–160.

²⁹ Jervis, R. (1980). The Impact of the Korean War on the Cold War. The Journal of Conflict Resolution, 24(4), 563–592.

³⁰ Herring, G. C. (2004). The Cold War and Vietnam. OAH Magazine of History, 18(5), 18–21.

³¹ Williams, R. J. (1979). Harry S. Truman and the American Presidency. Journal of American Studies, 13(3), 393–408.

yilda Prezident Duayt Eyzenxauer AQShning Yaqin Sharqqa sovet ta’siriga qarshi turish majburiyatini kengaytirgan Eyzenxauer doktrinasini taqdim etdi. Bu doktrina Sovet Ittifoqining mintaqada kuchayishi va ta’siriga javob edi³². Prezident Jon F. Kennedi ma’muriyati (1961-1963) yadroviy to’xtatib turishga tayangan Eyzenxauer yillarining ommaviy qasos strategiyasidan voz kechib, cheklash uchun yanada moslashuvchan va nozik yondashuvni joriy qildi³³. Prezident Lindon B. Jonson (1963-1969) AQShning Vetnamdagi ishtirokini sezilarli darajada kuchaytirdi va mojaroni butun dunyo bo’ylab AQSh majburiyatlarining ishonchliligini saqlab qolish uchun muhim deb hisobladi³⁴. Prezident Richard Nikson (1969-1974) AQSh tashqi siyosatiga Nikson doktrinasini, Sovet Ittifoqi va Xitoy bilan detente siyosatini o’z ichiga olgan yangi yondashuvni kiritdi³⁵. Prezident Jimmi Karter (1977-1981) AQSh tashqi siyosatida inson huquqlariga urg’u berdi va uning ma’muriyati jiddiy muammolarga duch kelgan bo’lsa-da, detente siyosatini davom ettirishga harakat qildi³⁶. Prezident Ronald Reygan (1981-1989) Sovet Ittifoqiga qarshi ko’proq tajovuzkor pozitsiyani egallab, sezilarli darajada harbiy kuchayishni va butun dunyo bo’ylab antikommunistik harakatlarni qo’llab-quvvatladi³⁷. Sovuq urushning rasmiy tugashi ko’pincha 1989-yil dekabr oyida bo’lib o’tgan Malta sammitiga to’g’ri keladi, Prezident Bush va Sovet Ittifoqi rahbari Mixail Gorbachyov super kuchlar raqobati davri tugaganini e’lon qilishdi. Bu 1991-yil Sovet Ittifoqining parchalanishi bilan yanada mustahkamlandi. Sovuq urushning tugashi keskinlikning tez pasayishi va qurollarni nazorat qilish bo’yicha bir qancha muhim shartnomalarning imzolanishi bilan tavsiflandi, masalan, 1991-yilgi Strategik qurollarni qisqartirish shartnomasi (START I)³⁸.

AQSH tashqi siyosati o’zgaruvchan global landshaftga javoban sezilarli o’zgarishlarga duch keldi. *Sovuq urushdan keyingi davr (1991-2001-yillar)* va *11-sentabrdan keyingi davr (2001-yildan hozirgacha)* har biri turli strategik doktrinalar, siyosiy qarorlar va xalqaro ustuvorliklar bilan tavsiflangan alohida bosqichlarni ifodalaydi.

Sovuq urushning tugashi bir qutbli dunyoning boshlanishini belgilab berdi, AQSh hukmron global kuch sifatida paydo bo’ldi. Bu davr AQSh va Sovet Ittifoqi o’rtasidagi raqobat hukmron bo’lgan ikki qutbli xalqaro tartibotdan Amerika ta’siri tengsiz bo’lgan davrga o’tish bilan tavsiflanadi. Bu davrda AQSh tashqi siyosati ushbu yangi pozitsiyani mustahkamlash, liberal demokratiyani rivojlantirish, iqtisodiy

³² Hahn, P. L. (2006). Securing the Middle East: The Eisenhower Doctrine of 1957. *Presidential Studies Quarterly*, 36(1), 38–47.

³³ Hartley, A. (1971). John Kennedy’s Foreign Policy. *Foreign Policy*, 4, 77–87.

³⁴ Lovin, H. T. (1987). The Lyndon Johnson Administrations and the Federal War on Subversion in the 1960s. *Presidential Studies Quarterly*, 17(3), 559–571.

³⁵ Kwak, T. Y. (2003). The Nixon Doctrine and the Yusin Reforms: American Foreign Policy, the Vietnam War, and the Rise of Authoritarianism in Korea, 1968—1973. *The Journal of American-East Asian Relations*, 12(1/2), 33–57.

³⁶ SCHMITZ, D. F., & WALKER, V. (2004). Jimmy Carter and the Foreign Policy of Human Rights: The Development of a Post-Cold War Foreign Policy. *Diplomatic History*, 28(1), 113–143.

³⁷ Pach, C. (2006). The Reagan Doctrine: Principle, Pragmatism, and Policy. *Presidential Studies Quarterly*, 36 (1), 75–88.

³⁸ Haas, M. L. (2007). The United States and the End of the Cold War: Reactions to Shifts in Soviet Power, Policies, or Domestic Politics? *International Organization*, 61(1), 145–179.

globalashuv va mintaqaviy mojarolarni hal qilishga qaratilgan edi. AQSH demokratik davlatlar barqarorroq, farovonroq va mojarolarga kamroq kirishishiga ishonib, demokratik qadriyatlarni dunyo bo‘ylab tarqatishni maqsad qilgan. Bu tamoyil AQShning sobiq sovet davlatlari va avtoritar boshqaruvdan o‘tayotgan boshqa mintaqalarni demokratlashtirish jarayonlariga aralashuvida yaqqol namoyon bo‘ldi. Qo‘shma Shtatlar global savdo va investitsiyalarni liberallashtirishni qo‘llab-quvvatladi, to‘siqlarni kamaytiradigan va erkin bozorlarni qo‘llab-quvvatlovchi siyosatni yoqladi. Jahon Savdo Tashkiloti, Xalqaro Valyuta Jamg‘armasi va Jahon Banki kabi tashkilotlar bu kun tartibida hal qiluvchi rol o‘ynadi. AQSh o‘zining yetakchi rolini saqlab qolgan holda, ko‘pincha ko‘p tomonlama doiralarda va Birlashgan Millatlar Tashkiloti (BMT) va NATO kabi xalqaro institutlar orqali ishlashga intildi. Bu yondashuv Amerika harakatlarini qonuniylashtirish va global yetakchilik “yukini bo‘lishish” usuli sifatida ko‘rildi. 1990-1991- yillardagi Ko‘rfaz urushi AQSh boshchiligidagi koalitsiyaning sahro bo‘roni operatsiyasi Iroq kuchlarini Quvaytdan muvaffaqiyatli chiqarib yubordi. Ushbu mojaro AQShning harbiy ustunligini tasdiqladi va strategik ahamiyatga ega Fors ko‘rfazi mintaqasida barqarorlikni saqlashga sodiqligini namoyish etdi³⁹. NATOning roli Sovet tahdidiga qarshi sof mudofaa ittifoqidan kengroq xavfsizlik tashkilotiga aylandi. 1999-yilda Polsha, Vengriya va Chexiya kabi sobiq Varshava Shartnomasi davlatlarining qo‘shilishi NATO ta’sirini kengaytirdi va Sharqiy Yevropani Rossiyaning potensial tajovuziga qarshi turishga ishontirdi.

2001-yil 11-sentabrdagi teraktlar AQSh tashqi siyosatida keskin burilish nuqtasi bo‘ldi. Zudlik bilan berilgan javob terrorizmga qarshi kurash va milliy xavfsizlikka qaratilib, Afg‘oniston va Iroqda uzoq muddatli harbiy harakatlarga olib keldi. So‘nggi yillarda AQSh yangi global muammolar, jumladan, Xitoyning yuksalishi, qayta yuksalgan Rossiya bilan kurashayotganini ko‘rdi. Bu davr bir tomonlama harakatlar va ko‘p tomonlama hamkorlik o‘rtasidagi keskinlik, shuningdek, intervensionizm va cheklov bo‘yicha bahslar bilan ajralib turadi. AQSh terrorchilik tarmoqlarini yo‘q qilish, kelajakdagi hujumlarning oldini olish va terrorchilar uchun xavfsiz boshpanalarni yo‘q qilishni maqsad qilgan terrorga qarshi global urush (War on Terror) e‘lon qildi. Bu doktrinada harbiy aralashuvlar, keng ko‘lamli razvedka operatsiyalari, milliy xavfsizlik choralarini amalga oshirish oqlandi. Bush doktrinasi AQShning, xususan, ommaviy qirg‘in qurollariga ega bo‘lishi mumkin bo‘lgan davlatlar va terroristik guruhlar tomonidan qabul qilingan tahdidlarga qarshi oldindan harakat qilish huquqini ta’kidladi. Bu tamoyil 2003-yilda Iroqqa bostirib kirishni oqlashda markaziy o‘rin tutgan⁴⁰. 11-sentabr xurujlariga javoban AQSh Tolibon rejimini ag‘darish va Al-Qoidani yo‘q qilish uchun “Bardosh erkinlik” operatsiyasini (Operation Enduring

³⁹ Halliday, F. (1994). The Gulf War 1990-1991 and the Study of International Relations. Review of International Studies, 20(2), 109–130.

⁴⁰ Rajwade A.V. (2006). Bush’s War on Terror. Economic and Political Weekly, 41(47), 4863–4865.

Freedom) boshladi⁴¹. Bu aralashuv Afg'onistonda barqarorlikni ta'minlash va uning terrorchilar boshpanasiga aylanishining oldini olishga qaratilgan uzoq davom etgan mojaroga olib keldi. AQSh terrorizmga qarshi kurashni global miqyosda kengaytirdi, uchuvchisiz havo hujumlari, maxsus operatsiyalar va ittifoqchilar bilan razvedka ma'lumotlarini almashishni qo'lladi. 2011-yilda Usama bin Ladinning o'ldirilishi kabi shov-shuvli amaliyotlar AQShning terrorizmga qarshi kurash imkoniyatlarini namoyon qildi.

Muhokama, Discussion. Обсуждение.

Tarixiy evolyutsiya va AQSh tashqi siyosatining asosiy tamoyillari mafkuraviy e'tiqodlar, strategik manfaatlar va global dinamikaga javoblarning murakkab o'zaro ta'sirini namoyish etadi. Dastlabki izolyatsiya davridan tortib, zamonaviy muammolargacha, AQSh tashqi siyosati o'zining milliy manfaatlarini himoya qilish va jahon miqyosida uning qadriyatlarini himoya qilish uchun doimiy ravishda moslashdi. O'z tarixi davomida bir nechta asosiy tamoyillar AQSh tashqi siyosatiga doimiy ravishda ta'sir ko'rsatdi:

1. *Demokratiya va inson huquqlarini targ'ib qilish:* AQSh ko'pincha demokratik davlatlar barqarorroq va mojarolarga aralashish ehtimoli kamroq, deb hisoblab, o'z tashqi siyosatini demokratik qadriyatlar va inson huquqlarini ilgari surish nuqtai nazaridan tuzadi.

2. *Iqtisodiy manfaatlar:* Iqtisodiy masalalar, jumladan erkin savdo va ochiq bozorlarni rag'batlantirish AQSh tashqi siyosatida markaziy o'rin tutadi. AQSh o'zining iqtisodiy o'sishi va barqarorligi uchun qulay global iqtisodiy muhitni yaratishga harakat qildi.

3. *Harbiy kuch va xavfsizlik:* Kuchli armiyani saqlab qolish va milliy xavfsizlikni ta'minlash muhim ahamiyatga ega. Bu tamoyil mudofaa uchun katta xarajatlarga, harbiy ittifoqlar tuzishga va AQSh manfaatlarini himoya qilish uchun aralashuvlarga olib keldi.

4. *Xalqaro yetakchilik va ko'p tomonlamalik:* AQSh ko'pincha o'zini xalqaro institutlar va ittifoqlarda markaziy rol o'ynagan global lider sifatida ko'radi. Ushbu tamoyil xalqaro normalarni shakllantirish va qoidalarga asoslangan xalqaro tartibotni saqlashga qaratilgan sa'y-harakatlarga turtki bo'ldi.

5. *Kuchlar muvozanati:* AQSh tashqi siyosati AQSh manfaatlari uchun muhim bo'lgan mintaqalarda hukmronlik qilishi mumkin bo'lgan har qanday yagona kuch yoki koalitsiya paydo bo'lishining oldini olishga qaratilgan bo'lib, bu Sovuq urush davrida ushlab turish siyosatiga va Xitoy kabi kuchayib borayotgan kuchlar bilan strategik raqobatga olib keladi.

Xulosa, Conclusions. Выводы.

Xulosa qilib aytish mumkinki, AQSH tashqi siyosati murakkab va ko'p qirrali mavzu bo'lib, vaqt o'tishi bilan o'zgarib borayotgan global sharoitlarga javoban

⁴¹ Kennedy, L., & Lucas, S. (2005). Enduring Freedom: Public Diplomacy and U.S. Foreign Policy. American Quarterly, 57(2), 309–333.

shakllangan. AQSh tashqi siyosatini boshqaradigan asosiy tamoyillar milliy manfaatlar, xavfsizlik, demokratiya va inson huquqlari kabi masalalarni oʻz ichiga oladi. Bu tamoyillar AQShning kuchayib borayotgan kuch sifatidagi dastlabki kunlaridan boshlab dunyoning eng nufuzli qudrati sifatidagi hozirgi roligacha global ishlardagi ishtirokini shakllantirdi. AQSh tez oʻzgarib borayotgan dunyoning murakkab muammolarini yengishda davom etar ekan, uning tashqi siyosati, shubhasiz, moslashishda va rivojlanishda davom etadi. Biroq, AQSh tashqi siyosatida avlodlar davomida rahbarlik qilib kelgan asosiy tamoyillar, ehtimol, uning oʻzagida qoladi.

ADABIYOTLAR. REFERENCES. ЛИТЕРАТУРА:

1. Baer, G. W. (1991). U.S. Naval Strategy 1890-1945. Naval War College Review, 44(1), pp.6-33.
2. Barker, E. C. (1946). The Annexation of Texas. The Southwestern Historical Quarterly, 50(1), pp.49-74.
3. Brent, R. A. (1954). Nicholas P. Trist and the Treaty of Guadalupe Hidalgo. The Southwestern Historical Quarterly, 57(4), pp.454-474.
4. Browne, S. H. (2002). “The Circle of Our Felicities”: Thomas Jefferson’s First Inaugural Address and the Rhetoric of Nationhood. Rhetoric and Public Affairs, 5(3), pp.409-438.
5. Charles, J. (1955). The Jay Treaty: The Origins of the American Party System. The William and Mary Quarterly, 12(4), pp.581-630.
6. Commager, H. (1927). England and Oregon Treaty of 1846. Oregon Historical Quarterly, 28(1), pp.18–38.
7. Fromkin, D. (1994). What Is Wilsonianism? World Policy Journal, 11(1), pp.100-111.
8. Gilderhus, M. T. (2006). The Monroe Doctrine: Meanings and Implications. Presidential Studies Quarterly, 36(1), pp.5-16.
9. Greene, J. (2004). Spaniards on the Silver Roll: Labor Troubles and Liminality in the Panama Canal Zone, 1904-1914. International Labor and Working-Class History, 66, pp.78-98.
10. Haas, M. L. (2007). The United States and the End of the Cold War: Reactions to Shifts in Soviet Power, Policies, or Domestic Politics? International Organization, 61(1), 145–179.
11. Hahn, P. L. (2006). Securing the Middle East: The Eisenhower Doctrine of 1957. Presidential Studies Quarterly, 36(1), 38–47.
12. Halliday, F. (1994). The Gulf War 1990-1991 and the Study of International Relations. Review of International Studies, 20(2), 109–130.
13. Hartley, A. (1971). John Kennedy’s Foreign Policy. Foreign Policy, 4, 77–87.
14. Herring, G. C. (2004). The Cold War and Vietnam. OAH Magazine of History, 18(5), 18–21.
15. Jervis, R. (1980). The Impact of the Korean War on the Cold War. The Journal of Conflict Resolution, 24(4), 563–592.

16. Keene, J. D. (2014). Americans Respond: Perspectives on the Global War, 1914–1917. *Geschichte Und Gesellschaft*, 40(2), pp.266-286.
17. Kennedy, L., & Lucas, S. (2005). Enduring Freedom: Public Diplomacy and U.S. Foreign Policy. *American Quarterly*, 57(2), 309–333.
18. Kwak, T. Y. (2003). The Nixon Doctrine and the Yusin Reforms: American Foreign Policy, the Vietnam War, and the Rise of Authoritarianism in Korea, 1968—1973. *The Journal of American-East Asian Relations*, 12(1/2), 33–57.
19. Kuo, P. C. (1933). Caleb Cushing and the Treaty of Wanghia, 1844. *The Journal of Modern History*, 5(1), pp.34-54.
20. Leffler, M. P. (2005). Cold War and Global Hegemony, 1945-1991. *OAH Magazine of History*, 19(2), 65–72.
21. Lovin, H. T. (1987). The Lyndon Johnson Administrations and the Federal War on Subversion in the 1960s. *Presidential Studies Quarterly*, 17(3), 559–571.
22. MACEKURA, S. (2013). The Point Four Program and U.S. International Development Policy. *Political Science Quarterly*, 128(1), 127–160.
23. McCormick, T. (1963). Insular Imperialism and the Open Door: The China Market and the Spanish-American War. *Pacific Historical Review*, 32(2), pp.155-169.
24. MENG, J. I. (1933). FRANCO-AMERICAN DIPLOMACY AND THE TREATY OF PARIS, 1783. *Records of the American Catholic Historical Society of Philadelphia*, 44(3), pp.193-219.
25. Pach, C. (2006). The Reagan Doctrine: Principle, Pragmatism, and Policy. *Presidential Studies Quarterly*, 36(1), 75–88.
26. Paterson, T. G. (1996). United States Intervention in Cuba, 1898: Interpretations of the Spanish-American-Cuban-Filipino War. *The History Teacher*, 29(3), pp.341-361.
27. Pratt, J. W. (1927). The Origin of “Manifest Destiny.” *The American Historical Review*, 32(4), pp.795-798.
28. Pyne, J., & Sesso, G. (1995). Woodrow Wilson and the U.S. Ratification of the Treaty of Versailles. *OAH Magazine of History*, 9(3), pp.56-64.
29. Rajwade, A. V. (2006). Bush’s War on Terror. *Economic and Political Weekly*, 41(47), 4863–4865.
30. RAUCHER, A. R. (1985). The Marshall Plan, 1948-50. In Paul G. Hoffman: *Architect of Foreign Aid* (pp. 64–79). University Press of Kentucky.
31. Remini, R. V. (1958). Martin Van Buren and the Tariff of Abominations. *The American Historical Review*, 63(4), pp.903-917.
32. Restad, H. E. (2010). “The isolationist/internationalist dichotomy.” *U.S. foreign policy traditions: Multilateralism vs. Unilateralism since 1776*, Norwegian Institute for Defence Studies, pp.11–34.
33. Ricard, S. (2006). The Roosevelt Corollary. *Presidential Studies Quarterly*, 36(1), pp.17-26.

34. Roucek, J. S. (1943). American Japanese, Pearl Harbor and World War II. The Journal of Negro Education, 12(4), pp.633-649.
35. SCHMITZ, D. F., & WALKER, V. (2004). Jimmy Carter and the Foreign Policy of Human Rights: The Development of a Post-Cold War Foreign Policy. Diplomatic History, 28(1), 113–143.
36. Shugerman, J. H. (2002). The Louisiana Purchase and South Carolina’s Reopening of the Slave Trade in 1803. Journal of the Early Republic, 22(2), pp.263-290.
37. Spalding, M. (1996). George Washington’s Farewell Address. The Wilson Quarterly, 20(4), pp.65-71.
38. Tao, D. (2005). Negotiating Language in the Opening of Japan: Luo Sen’s Journal of Perry’s 1854 Expedition. Japan Review, 17, pp.91-119.
39. Tucker, R. W. (2004). Woodrow Wilson’s “New Diplomacy.” World Policy Journal, 21(2), pp.92-107.
40. Williams, R. J. (1979). Harry S. Truman and the American Presidency. Journal of American Studies, 13(3), 393–408.
41. Young, R. A. (1963). Pinckney’s Treaty-A New Perspective. The Hispanic American Historical Review, 43(4), pp.526-535.